

Date: 3rd June-2026

“DAVLAT ORGANLARI HISOBDORLIGI: XORIJIY TAJRIBA VA
O‘ZBEKISTON UCHUN SABOQLAR”

Xudoynazarova Sadoqat Chorshanbi qizi
Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti,

Kalit so‘zlar: hisobdorlik, xorijiy tajriba, raqamli hisobdorlik, oshkoralik prinsipi, transformativ konstitutsionalizm, diagonal hisobdorlik, davlat boshqaruvi.

Zamonaviy davlat boshqaruvi nazariyasida hisobdorlik (accountability) tushunchasi so‘nggi o‘n yilliklarda tubdan o‘zgardi. Agar XX asrning o‘rtalarida hisobdorlik faqat yuqori organlar oldida hisobot berish sifatida talqin etilgan bo‘lsa, bugungi kunda u ancha keng mazmun kasb etmoqda. *Marks Bovens ta’rifiga ko‘ra, hisobdorlik - bu aktyor o‘z xatti-harakatlari va qarorlari uchun forum oldida javob berishi, savollarni qabul qilishi va oqibatlarini o‘z zimmasiga olishini nazarda tutuvchi ijtimoiy munosabatdir.* Ushbu zamonaviy talqin hisobdorlikni passiv emas, balki faol va doimiy jarayon sifatida belgilaydi.

Xalqaro amaliyotda hisobdorlikning uch asosiy turi farqlanadi: gorizontal hisobdorlik - davlat organlari bir-birini nazorat qiladi (parlament, sud, prokuratura); vertikal hisobdorlik - fuqarolar va saylovchilar davlat organlarini nazorat qiladi; diagonal hisobdorlik - fuqarolik jamiyati, OAV va mustaqil nazorat organlari orqali amalga oshiriladi. So‘nggi tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, aynan diagonal hisobdorlik - uchala turni birlashtiruvchi mexanizm sifatida - zamonaviy demokratiyalarda eng samarali natija bermoqda.

Worldwide Governance Indicators (WGI) - Jahon banki tomonidan 200 dan ortiq davlatni qamrab oladigan boshqaruv ko‘rsatkichlari tizimida “hisobdorlik va ovozi berish” (Voice and Accountability) ko‘rsatkichi alohida o‘rin tutadi. 2023-yilgi ma’lumotlarga ko‘ra, ushbu ko‘rsatkich bo‘yicha Skandinaviya davlatlari - Norvegiya, Shvetsiya, Finlandiya doimiy ravishda birinchi o‘rinlarni egallamoqda. Ushbu davlatlarning umumiy xususiyati shundaki, ularda hisobdorlik faqat qonuniy majburiyat emas, balki davlat boshqaruvining madaniy normasiga aylangan.

Skandinaviya modeli hisobdorlikning noyob namunasini taqdim etadi. Shvetsiyada 1766-yilda dunyoda birinchi marta qabul qilingan “Matbuot erkinligi to‘g‘risida”gi qonun davlat hujjatlarini ommaga ochiq qildi va bu hisobdorlik tarixidagi eng muhim huquqiy hujjatlardan biriga aylandi. Bugungi kunda Shvetsiyada har qanday fuqaro har qanday davlat hujjatini so‘rash va olish huquqiga ega. Shuningdek, bu “oshkoralik prinsipi” (offentlighets principen) deb ataladi. Norvegiyada esa “Kirpichcha hisobdorligi” (brick-wall accountability) deb ataluvchi tizim mavjud bo‘lib, unda mansabdor shaxs har qanday qaror uchun shaxsan mas’ul ekanligi qonunda aniq belgilangan.

Estoniya tajribasi raqamli hisobdorlikning dunyodagi eng muvaffaqiyatli namunasi hisoblanadi. 1,3 millionlik bu kichik davlat bugungi kunda *e-rezidentlik*, *blokchein* asosida davlat ma’lumotlarini saqlash va “X-Road” platforma tizimi orqali davlat

Date: 3rd June-2026

organlarining faoliyatini to'liq raqamli shaklda fuqarolarga ochiq qilgan davlat hisoblanadi. Estoniyada davlat xizmatlari 99 foizi onlayn taqdim etiladi. Muhimi har bir fuqaro o'z ma'lumotlariga kim, qachon va qanday maqsadda kirganini real vaqtda kuzatib borishi mumkin. Bu "raqamli hisobdorlik" tizimining inqilobiy yangiligini ko'rsatadi.

Gruziya tajribasi qisqa vaqt ichida tizimli islohotlar orqali hisobdorlikni ta'minlashning ibratli namunasi sifatida xalqaro miqyosda tan olingan. 2004-2012 yillarda amalga oshirilgan islohotlar natijasida Gruziya Transparency International reytingida 133-o'ringan 51-o'ringa ko'tarildi. Gruziya tajribasining asosiy sababi – "nolga tushirish" (zero tolerance) siyosati: past darajadagi korrupsiyaga mutlaqo murosasiz munosabat, barcha davlat xizmatlarini onlayn o'tkazish va davlat xizmatchilarining maoshlarini keskin oshirish. Bu tajriba shuni ko'rsatadiki, hisobdorlik tizimini qisqa vaqt ichida ham tubdan o'zgartirish mumkin.

Janubiy Afrika tajribasi esa hisobdorlik institutining ijtimoiy adolat bilan bog'liqligi nuqtai nazaridan alohida ahamiyat kasb etadi. 1996-yilgi Konstitutsiya "transformativ konstitutsionalizm" konsepsiyasiga asoslanib, hisobdorlikni nafaqat hokimiyat nazorati, balki ijtimoiy tenglik va adolatni ta'minlash mexanizmi sifatida belgiladi. Ushbu yondashuv hisobdorlikning an'anaviy talqinini kengaytirdi.

Yuqorida keltirilgan xorijiy tajribalar tahlili O'zbekiston Respublikasi uchun quyidagi strategik saboqlarni beradi.

Birinchi saboq - Shvetsiya tajribasidan: "Oshkoralik prinsipi"ni O'zbekiston qonunchiligida mustahkamlash, ya'ni har qanday fuqaroning har qanday davlat hujjatini so'rash va olish huquqini kafolatlash. Buning uchun "Axborot erkinligi to'g'risida"gi qonunni Shvetsiya modeli asosida takomillashtirish tavsiya etiladi.

Ikkinchi saboq - Estoniya tajribasidan: O'zbekistonda "X-Road" kabi yagona raqamli platforma yaratish, fuqarolarga o'z shaxsiy ma'lumotlariga kim kirganini kuzatib borish imkoniyatini berish va barcha davlat xizmatlarini to'liq raqamlashtirish.

Uchinchi saboq - Gruziya tajribasidan: "Nolga tushirish" siyosatini qabul qilish orqali past darajadagi korrupsiyaga mutlaqo murosasiz munosabatni yaratish, davlat xizmatchilarining maoshlarini bozor darajasiga oshirish hamda barcha davlat xizmatlarini onlayn shaklga o'tkazish mumkin.

To'rtinchi saboq - Skandinaviya tajribasidan: Hisobdorlikni faqat qonuniy majburiyat sifatida emas, balki davlat boshqaruvi madaniyatining ajralmas qismi sifatida shakllantirish. Buning uchun davlat xizmatchilarini tayyorlashda hisobdorlik va etika bo'yicha majburiy ta'lim dasturlarini joriy etish zarur.

Xulosa qilib aytish mumkinki, xorijiy tajriba shuni ko'rsatadiki, hisobdorlik instituti - bu bir martalik islohotning natijasi emas, balki doimiy rivojlanib boruvchi tizimdir. O'zbekiston 2023-yilgi yangi tahrirdagi Konstitutsiyada, raqamli davlat boshqaruvi sohasidagi yutuqlar va amalga oshirilayotgan islohotlar bilan bu yo'lda muhim qadamlar tashladi. Shvetsiya, Estoniya va Gruziya tajribasidan saboq chiqarib, O'zbekistonda hisobdorlik institutini milliy xususiyatlarga mos holda yanada takomillashtirish bugungi kunning dolzarb ilmiy va amaliy vazifasi bo'lib xizmat qiladi.

Date: 3rd June-2026

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Bovens M. Analysing and Assessing Accountability: A Conceptual Framework // European Law Journal. - 2007. - Vol. 13, No. 4. - P. 450.
2. Kaufmann D., Kraay A., Mastruzzi M. Worldwide Governance Indicators. - Washington: World Bank, 2023. - P. 4.
3. Freedom of the Press Act. - Sweden, 1766.
4. e-Estonia. Digital Society Overview. - Tallinn: Enterprise Estonia, 2023.
5. Transparency International. Corruption Perceptions Index 2023. - Berlin: TI, 2024. - P. 8.
6. United Nations. E-Government Survey 2024. - New York: UN DESA, 2024.

International Conferences
Open Access | Scientific Online | Conference Proceedings

